

Sin il bain puril

Avischinar uffants da differentas vegliadetgnas a l'agricultura

■ **Danunder deriva il latg? Tge vul dir «bio»? E daco van las vatgas ad alp la stad? Il bain puril porscha ina vasta paletta da tematicas ch'interesseschjan e fascineschan uffants da tuttas vegliadetgnas.** A basa da quellas sa laschan er elavurar connexs pli vasts (animals da chasa, alimentaziun, mund da lavur, natira ed ambient e.a.). Per confruntar ils uffants cun l'agricultura conform a lur vegliadetgna, existan er en rumantsch materialias da tut gener (raquints, cudeschs tematics, materialias d'instrucziun). Chatta preschenta ina schelta da gieus per uffants pli giuvens, reportaschas per il stgalim bass e texts infurmativs per il stgalim mesaun.

Gieus:

Mes quartet dal bain puril

Edifizis: En la chasa da purs abiteschan tut las persunas che lavuran sin il bain puril. La stalla protegia ils animals da vent e trid'aura. Qua han els in suttetg. En la bargia po la lana setgar. Durant l'enviern dovra la pura quella lana per far fieu en pigna. En il silo vegn magasinà il pavel per la biestga.

Vehichels: Il tractor tira cun gronda forza maschinas e chars annex sin il funs. Il fain setgentà vegn chargià sin il char e manà en clava. Er las vatgas han said. Perquai metta il pur in bigl sin la pastgira. Cun la manadira da laina transporta il pur las plantas pinadas sin il bain puril.

Umans: Il pur vegn or da stalla. Mintga damaun mulscha el las vatgas. La pura va sin fiera. Là venda ella la verdura frestga gist racoltada. Gianin e Lisa èn ils uffants sin il bain puril. Da bell'aura èn els l'entir di or en il liber. Il famegl Tumasch gida il pur a far la lavur en stalla, sin il funs ed en il guaud.

Animals: Pli baud gidava il chaval il pur sin il funs. El tirava l'arader ed il char. Oz fan ils tractors quai. La vatga dat latg. Cun il latg pon ins far paintg, groma, jogurt e chaschiel. La nursa vegn prest tundida. Cun la launa pon ins far bellas chaussas. Il purschè smarschuna enturn. Tut cuntent sa zulla el en la merda e grugna.

Plantas: Las carottas èn frestgas e gustusas. Ellas han fitg blers vitamins, sch'ellas èn crivas. Las tschagulas han in gust fitg penetrant, sch'ellas èn crivas. La pura las metta en ils pasts. Ils tartuffels pon ins coier u far cun els gnocs ed autras spaisas. Ils ravanel vegnan racoltads gia la stad. Il pur als mangia il pli gugent sco marena.

Semnar e racoltar: Il pur tira chavas en la terra cun l'arader. Uschia vegn il terren schlucà. Avant ch'i deva tractors semnava el a maun. L'entira stad fa il spa-

ventegl guardia sin il funs. L'atun è il temp da la racolta. Il pur sega il graun e porta quel al muliner.

Giaglinom: Davant il bain puril è in pitschen lajet. En quel nodan las andas. La giaglina metta ovs. Or dals ovs vegnan alura ils pulschains. L'auca cratschla tut gnervusa cur ch'insargi ester vegn sin il bain puril. Il cot chanta mintga damaun. Cun in ferm chicherich dasda el il pur.

Products dal bain puril: Intginas puras fan sezzas il paun. Frestg e gist or dal furn gusta el il meglier. Ils ovs ed il latg furnescha il pur en la citad. Or dal latg fa la chascharia chaschiel. Fritga frestga ha mintga uffant gugent. Suc da fritga è saun e dosta la said. En la salata hai blers vitamins. Quai dat forza e mantegna saun.

Quiz d'animals
Portg: Sche jau poss stgavar la terra, ma sent jau ventiraivel. Jau ves mintgatant ora in zichel tschuf, ma atgnamain sun jau in animal fitg schuber. Blers umans pensan che jau portia fortuna. Il fraid na fa a mai insumma nagut. Jau ma sent er bain ordadora durant l'enviern.

Chaval: Jau trot gia baud la damaun ora sin la prada. Mia coma sgulatscha en il vent. Jau magl fitg gugent pastg e fain. Er avaina, maila, gea schizunt zutger hai jau gugent. Sche ti ma pavlas, tanscha nà tes maun tut plat! Jau na ves betg uschè bain e na sai betg, sch'igl è pavel ubain tia detta.

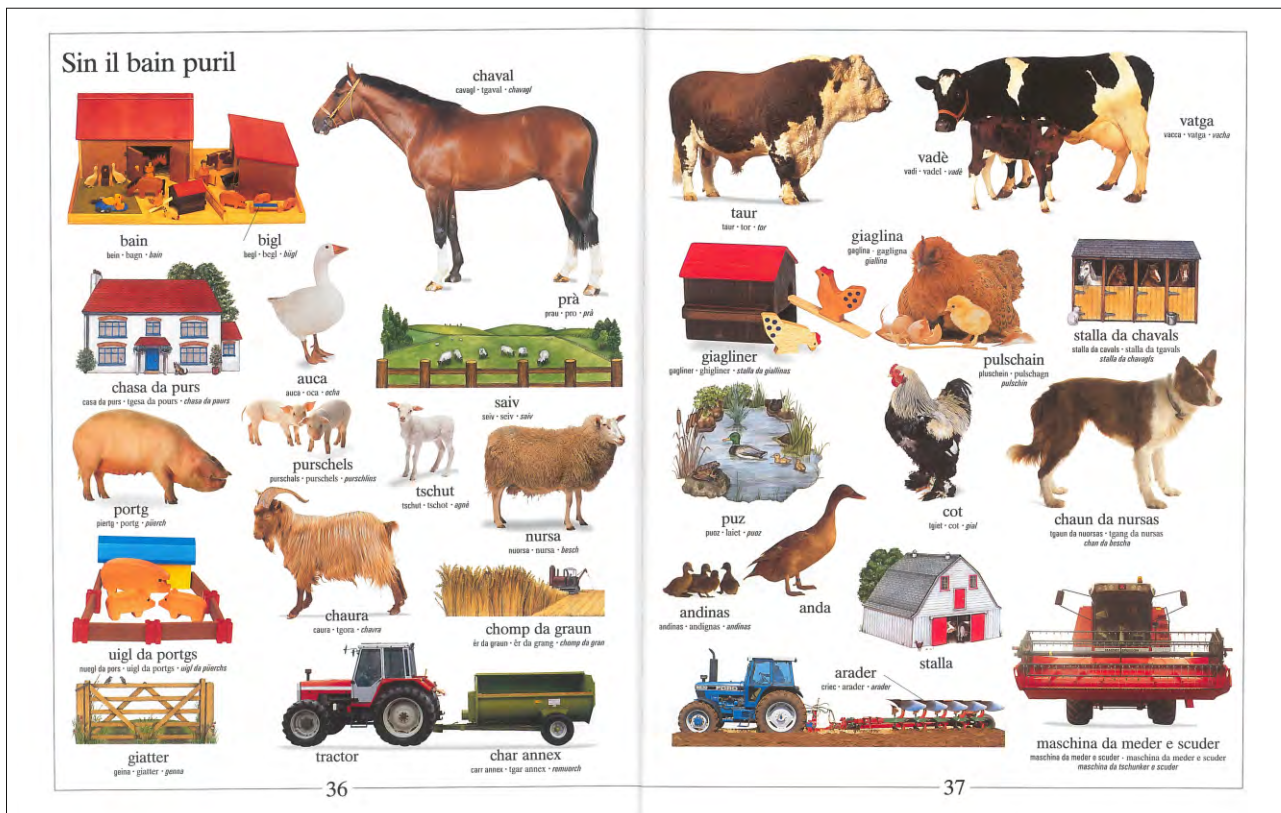
Cot: Mias plimas da la cua èn da tuttas colurs. Plain luschezza vom jau per mia curt enturn. Jau sun il schef. Jau na veresch nagin auter en mia vischinanza. La damaun marvegl dasedel jau tuts.

Vatga: Jau pasculesch sin il prà. La stad dastg jau ir ad alp. Jau hai gugent, sch'igl è in pau pli ruassavel enturn mai. Il pli gugent hai jau l'erva savurusa. Mes latg vegn er duvrà per far tschigulatta.

Chaur: Jau giaschel gugent avant chasa e gaud il sulegl chaud. Jau pertgir il bain. Sch'insatgi na plascha betg a mai, sgrign jau. Jau ma legrel, sche jau dastg ir cun mes patrun en il vitg.

Nursa: Jau pasculesch sin prads maghers e spundas taissas sin las alps. Jau possed in pail spess che ma protegia dal fraid. La primavaira vegn jau tundida. Jau furnesch latg e charn, pretend dantant fitg pauc per mamezza.

Giaglina: Il pli gugent viv jau sin in bain puril biologic. Qua poss jau ir enturn libramain e sgrasar e piclar tant sco che jau vi. La notg dorm jau sin in maschun e mes ovs met jau en in gnieu chaud e lom.

Pagina dubla or da la publicaziun «Mes emprim cudesch da plets».

FOTO:MAD

Reportaschas:

Curo

Curo viva sin in bain puril. Igl è primavaira. Sin la prada flureschan ils dentsliun. Curo ha in vadè preferì. El va savens tar ses vadè e charsina el. Uschia senta el il pail lom dal vadè. El sa er quant gruglia che la lieunga dal vadè è.

Curo ha ina sora pli giuvna. Ella ha num Anna. Ella gida sia mamma a pavlar las giaglinas. Anna cloma «Bi bi bi bi». Tut agitadas curran las giaglinas natiers. Ellas cratschlan e fan dispa per ils graunins.

Il bab da Curo e dad Anna mulscha las vatgas. El mulscha las vatgas cun la maschina da mulscher. El sesa sin ina legra sutga ch'ha mo ina chomma. Suenten il mulscher sa mettan las vatgas giu sin il strom. Ellas giaschan e remaglian.

Per Anna èn las chauras fitg divertentas. Ellas èn zunt mirvegliusas. Sche Anna arriva, rusignan ellas vi da sia mongia. Ellas portan ina brunsina cun in tun cler.

Mintgatant van Anna e Curo tar il portg. Sch'els vegnan, gizza il portg las ureglias. Il portg dastga durmir sin strom net. Curo sa che portgs n'èn betg malnets.

Cur che las nursas vegnan tundidas va Curo tar sia madritscha Georgina. Ella tegna las nursas. Ses um tunda alura las nursas. El sto star attent, uschigli blesca el las nursas cun la forsch.

Natalia

Jau hai num Natalia ed hai ogt onns. Jau viv sin in bain puril cun mes geniturs e mes trais fragliuns. Sin noss bain puril vivan 16 vatgas en ina stalla libra. Là pon ellas sa mover libramain. Nus possedain er giats e cunigls. Las vatgas maglian l'erva che crescha sin ils prads. Auters prads dovra mes bab per segar il pastg cun la maschina da segar. Quel pastg laschain nus setgar en il sulegl. Alura al raschlain nus ensemen e fashain panuglias.

Qua stoss jau mintgatant gidar. Cun il chargiafain rimna mes bab tut il fain. El maina il fain sin il ladritsch. Jau vom gugent cun mes bab cun la maschina. Nus segain ils prads duas giadas l'onn. L'enviern pavlain nus il fain a las vatgas.

Durant la stad van noss vatgas ad alp. Là maglian ellas l'erva da muntogna. Ellas stattan là fin l'atun. A mai plaschan las flurs da color sin la prada. Jau enconusch il chalamandrin, il dentliun, la negla ed ils targnols. Sin la prada datti er blers insects e verms da plievgia.

Texts infurmativs:
In bain puril

Agricultur: In agricultur è in pur, in manaschi d'agricultura è in manaschi puril.

Edifizis da manaschi èn tut ils edificis sco stallas e clavad, sustas e.u.v.

Gudogn supplementar u gudogn accessoric: Sper la lavur en il manaschi lavura il pur u la pura anc en in auter lieu, uschia che las entradas (la paja) vegnan meglieradas. Blers purs lavuran temporarmain en il turissem.

Zona da muntogna: 9/10 dals manaschis purils dal chantun Grischun sa chattan en il territori da muntogna. Pli aut e pli stip ch'el terren è e pli difficil ch'i daventa da cultivar quel.

Differentas furmas da bains purils: Mintga agricultur che tegna muvel na pratigtescha betg in'economia da latgiras. Pli

cas dal pur il terren) ed il retgav da quel appartegna ad el.

Muvel bovin: Designaziun generala per tut las classas da vegliadetgna da la muaglia. Ils terms per las differentas classas pon variar tenor la regiun: vadè, vadella: arment da fin 1 onn; sterl, sterla: arment da 1 onn; mutg, mugia: arment da 2 onns; gianitscha: arment da 3 onns; bov: arment masculin chastrà; taur: arment masculin d'allevament; vatga: arment feminin ch'ha fatg vadè e che dat latg.

Pajament direct: Ils purs vendan lur products ed han uschia entradas. Lur lavur è fitg impurtanta per la protecziun e la tgira da nossa cuntrada cultivada. Els produceschan er nossas vivondas conform a la natira ed als animals. Per questas prestaziuns survegnan els ulteriurs daners, uschia che lur entradas vegnan meglieradas.

Products biologics

Lavuran ils purs biologics propi senza meds auxiliars chemics? Gea, purs biologics renunzian dal tutfatg a ladims chemics e sintetics u a meds auxiliars per proteger las plantas cunter malsognas e parasis.

En vivondas biologicas pli saunas? La maila biologica, per exempel, ha dapli substanzas nutritivas che quella producida a moda tradiziunala. Products biologics cuntengnan er damain restanzas betg naturalas. Ins po dentant sa nutrìr er cun aliments biologics en maniera faussa e malsauna (memia bler grass, memia dulsch, da memia).

Tge avantatgs han ins, sch'ins cumpra products biologics da la regiun? Plazzas da lavur restan en la regiun. 70 % da la surfatscha cultivada a moda biologica sa chatta en las regiuns da muntogna da la Svizra.

Purchidas per scolas sin il bain puril.

FOTO: MAD/PD

e pli purs tegnan vatgas-mamma. Blers tegnan er auters animals da niz sco nursas, chauras, portgs, chavals (er mils, asens e ponis), giaglinas (er aucas, andas, galdins) u dams (er lamas, alpacas). Ils manaschis en las valladas pli miaivlas cultiveschan er ils ers e pratigteschan la pumicultura.

Tegnida da vatgas-mamma: Il vadè tetta il latg directamain da «sia» mamma, il pur na mulscha per regla betg la vatga. La vatga ed il vadè vivan ensemen en stalla e sin la pastgira.

Manaschi biologic: L'agricultur na dastga betg utilisar meds auxiliars chemics e ladim artificial. El tegna e pavla ses animals conform a la spezia. Pli che la mesadad dals manaschis en il chantun Grischun èn manaschis biologics.

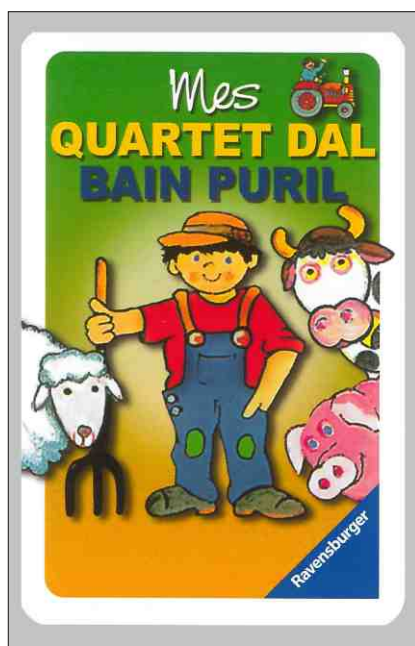
Manaschi PI: PI è la scursanida da «producziun integrada»: las reglas per la tegnida da muvel e la producziun da puma n'èn betg uschè severas sco en in manaschi biologic.

Fittanza: Sumeigliant al term locaziun. Il fittadin dastga duvrar l'object fittà (en il

Pertge en vivondas biologicas pli charas? Las puras ed ils purs biologics respectan la natira. Els pon racoltar damain ch'els auters purs. Per tegnair lur animals dovran els dapli spazi ed il pavel biologic è pli char. Er l'elavuraziun, fatga cun grond quità, è pli chara. Perquai ston ils purs biologics pudair dumandar dapli per lur products.

Tge signifitga tegnair u pavlar animals conform a lur spezia? Ils animals han plazza avunda en stalla e pon ir en il liber. En stalla hai sternim, nua ch'els pon giaschiar. Ells survegnan pavel biologic adattà.

Tge fa in pur biologic cunter zerclim? Il zerclim vegn allontanà cun la streglia a maun u a moda mecanica.

Quartet d'uffants.

La preschentaaziun:
Dossier «Sin il bain puril».

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?id=1338&hiid=4567
www.chatta.ch